

کدام پرسش؟

معیار آزمون سازی در درس های توحید کتاب دین و زندگی پیش دانشگاهی

و دانش‌آموزان را نسبت به مطالعات دینی بی‌رغبت نماید، خلاف اهداف مقدس آن است و به شدت باید از آن پرهیز شود. طراحان سؤالات و آزمون‌ها توجه دارند که درس و کتاب دینی با درس و کتاب‌های دیگر متفاوت است. اگر دانش‌آموز نسبت به این درس تنفر پیدا کند، نسبت به معارف مقدس الهی بدبینی پیدا می‌کند و از آن‌ها دور می‌شود. پس طرح سؤال از هر گوشه و کنار کتاب و از مواردی که خواندن آن‌ها در برنامه درسی پیش‌بینی نشده و مورد تأکید برنامه‌ریزان و مؤلفان نبوده است، مردود و غیرقابل قبول است. نگرش‌ها و مهارت‌هایی که باید در درس دینی و قرآن شکوفا شوند، در برنامه این درس مشخص شده و به تصویب رسیده است. لذا لازم است طراحان سؤال به آن موارد توجه کنند و سؤالات خود را با آن‌ها مقایسه و ارزیابی نمایند و ببینند که این سؤالات تا چه میزان آن نگرش‌ها و مهارت‌ها را تقویت می‌کند یا مانع تقویت آن‌ها می‌شود.

کتاب دین و زندگی به‌گونه‌ای طراحی شده که بیشتر مناسب ارزش‌یابی مستمر و تکوینی است. این کتاب بر محور فعالیت‌های دانش‌آموز طراحی شده و بخش کمتری از محتوای کتاب قابل استفاده در امتحان کتبی و آزمون‌های تستی است و طراحان سؤال باید به این نکته توجه داشته باشند.

ممکن است این دیدگاه نزد طراحان سؤال آزمون‌های سراسری وجود داشته باشد که اگر ما بخواهیم در چارچوب مشخص شده در برنامه درسی سؤال طرح کنیم، امکان طراحی سؤالاتی که رقابت را

اشاره

ارزش‌یابی و آزمون مهم‌ترین عامل جهت‌دهنده به فرایند یاددهی و یادگیری است؛ از این‌رو اصلی‌ترین عامل در تحقق یافتن یا نیافتن اهداف آموزشی است. دانش‌آموزان، آن‌گونه درس می‌خوانند که ارزش‌یابی می‌شوند و در نتیجه، معلمین آن‌گونه تدریس می‌کنند که به موفقیت دانش‌آموزان در چنان آزمونی منجر شود.

با توجه به این‌که متن تهیه شده، نظر کارشناسی گروه درسی تعلیم و تربیت دینی است، انتظار داریم طراحان سؤال با توجه به این متن، سؤال طراحی کنند. متن زیر درباره درس‌های اول تا چهارم کتاب دین و زندگی پیش‌دانشگاهی است که ملاحظه می‌کنید.

از آن‌جا که هدف اصلی درس تعلیمات دینی و قرآن در دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی تقویت ایمان دینی و گرایش به رفتار اسلامی است، آزمون‌ها باید به گونه‌ای صورت گیرد که ضمن تقویت دانش و معرفت دینی دانش‌آموزان، علاقه‌مندی به دین و معرفت دینی را افزایش دهد و احساس نیاز به مطالعات دینی را تقویت نماید.

از این‌رو، هرگونه آزمونی که به چنین رابطه‌ای ضربه وارد کند

کدام گزینه؟

گروه تعلیم و تربیت دینی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی

افزایش دهد و دانش‌آموزان را با سختی دچار کند وجود ندارد، در حالی که آزمون سراسری صحنه رقابت است. اما باید توجه داشته باشیم که اولاً برای ایجاد رقابت نباید تربیت دینی و انس با قرآن و دین را از دست بدهیم. ثانیاً درس تعلیمات دینی و قرآن درس خاصی است که صرف حضورش در آزمون سراسری مایه ارزشمندی آن است؛ و اگر به گونه‌ای شد که دانش‌آموزان به راحتی توانستند سؤالات مربوط به این درس را پاسخ دهند، برای این درس مانعی ندارد. رقابت اصلی دانش‌آموزان باید بیشتر در درس‌های دیگر، به خصوص در درس‌های تخصصی صورت گیرد.

علاوه بر نکات فوق، با مراجعه به کتاب‌های کمک‌آموزشی و برخی از آزمون‌های سراسری مشاهده می‌شود که طراحان سؤال برای تنوع‌بخشی به سؤالات، از آیاتی استفاده می‌کنند که حفظ معنای آن‌ها برعهده دانش‌آموزان نیست. در مواردی نیز مشاهده می‌شود که میان طراحان اختلاف است و در برخی موارد، طراحان نظر شخصی خود را دخالت می‌دهند. این اختلاف‌نظر، درباره اقسام توحید و دلالت آیات بر آن‌ها بیشتر است.

۱. آیه شریفه «قل هو الله احد» دلالت بر توحید ذاتی دارد.
۲. در آیه شریفه «یاک نعبد و یاک نستعین» هر دو قسمت آیه دلالت بر توحید عبادی دارد.

۳. آیه شریفه «الحمد لله رب العالمین» دلالت بر توحید عبادی دارد. زیرا در این آیه، حمد را که از مصداق‌های عبادت است، منحصرأ برای خداوند قرار داده است. عبارت «رب العالمین» توضیح و توصیف «الله» و یکی از صفات ثبوتیه خداوند است. لذا نیازی نیست در این جا به توحید افعالی اشاره شود.

۴. آیه شریفه «ما لهم من دونه من ولی» بر توحید در ولایت، که از اقسام توحید افعالی است، دلالت دارد. اما چون ترجمه آن برعهده دانش‌آموز نیست، نمی‌توان بدون دادن ترجمه آن پرسید که این آیه بر کدام توحید دلالت دارد و در چنین صورتی، این سؤال نابجا و فرامتنی است.

۵. آیه شریفه «لا یشرک فی حکمه احداً» بر توحید در ولایت،

که از اقسام توحید افعالی است، دلالت دارد. اما چون ترجمه آن برعهده دانش‌آموز نیست، نمی‌توان بدون دادن ترجمه، از آن سؤال طرح کرد.

۶. توحیدهای ذاتی، صفاتی و افعالی از اقسام توحید نظری‌اند.
۷. کلمه «یگانگی» و «یکتایی» به معنی توحید است. بنابراین این دو کلمه به تنهایی هیچ‌یک از اقسام توحید را نمی‌رسانند. اگر گفتیم «خداوند یگانه است» می‌توان پرسید: در ذات؟ یا صفات؟ یا بندگی؟ اگر گفتیم یگانه در ذات، می‌شود توحید ذاتی، اگر بگوییم یگانه در صفات، می‌شود توحید صفاتی و... .

پس اگر سؤالی طرح شود به این صورت که «عبارت خداوند یکتاست، بر کدام یک از اقسام توحید دلالت دارد؟» غلط است. زیرا مربوط به همه اقسام توحید است، مگر اینکه گفته شود همه اقسام. ۸. آیه شریفه «و لم یکن له کفو احد» دلالت بر توحید ذاتی دارد.

۹. آیه شریفه «لیس کمثله شیء» دلالت بر توحید ذاتی دارد.
۱۰. ثانی داشتن، بیانگر شرک ذاتی است.
۱۱. اعتقاد به تثلیث دلالت بر شرک ذاتی دارد.
۱۲. اعتقاد به این که جهان دارای یک مبدأ و یک اصل است، دلالت بر توحید ذاتی دارد.

۱۳. اعتقاد به چند مبدأ و خدا که خودشان مخلوق نیستند، مانند اعتقاد به تثویث و تثلیث، دلالت بر شرک ذاتی دارد.
۱۴. نسبت دادن کارها و افعال مخلوقات به خداوند و استقلال نداشتن مخلوقات در کارهای خود دلالت بر توحید افعالی دارد.
۱۵. عبارت «لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم» دلالت بر توحید افعالی دارد.

۱۶. عبارت «بحول الله و قوته اقوم و أقعد» دلالت بر توحید افعالی دارد.

۱۷. توحید در مالکیت و توحید در ولایت و توحید در ربوبیت از شاخه‌های توحید افعالی است.

۱۸. اعتقاد به این که تدبیر و پرورش مخلوقات فقط در دست خداست، بیانگر توحید در ربوبیت است.

۱۹. آیه شریفه «أفرأیتم ما ترحثون، أأنتم تزرعونه أم نحن الزارعون» دلالت بر توحید ربوبیت دارد که از شاخه‌های توحید افعالی است. بنابراین هم می‌توان گفت دلالت بر توحید در ربوبیت دارد و هم می‌توان گفت دلالت بر توحید افعالی دارد. اما چون حفظ معنای این آیه وظیفه دانش‌آموزان نیست، نمی‌توان از این آیه بدون دادن معنای آن، پرسش کرد.

۲۰. آیه شریفه «أفرأیتم النار التي تورون، أأنتم أنشأتم شجرتها...» دلالت بر توحید در ربوبیت دارد که شاخه از توحید افعالی است. عبارت «أفرأیتم... للمقون» مرکب از سه آیه است. ترجمه آیه اول و نیز عبارت آخر برعهده دانش‌آموزان نیست. لذا باید سؤال به گونه‌ای باشد که فقط متکی بر عبارتی باشد که ترجمه آن‌ها برعهده دانش‌آموزان است.

۲۱. کسانی که معتقدند مخلوقات جهان در آثار و افعال خود مستقل از خدا هستند، گرفتار شرک افعالی شده‌اند.

هرگونه
آزمونی که
دانش‌آموزان
را نسبت به
مطالعات
دینی بی‌رغبت
نماید، خلاف
اهداف مقدس
آن است و به
شدت باید
از آن پرهیز
شود

کلمه
«یگانگی»
و «یکتایی»
به معنی
توحید است.
بنابراین
این دو کلمه
به تنهایی
هیچ‌یک از
اقسام توحید
را نمی‌رسانند

۲۲. درخواست شفا از رسول خدا(ص) و اولیای دین در صورتی شرک افعالی محسوب می‌شود، که شفا بخشی آنان را مستقل از خدا تلقی کنیم.

۲۳. قرآن کریم عسل را شفا بخش می‌داند و این را منافات با توحید افعالی محسوب نمی‌کند.

۲۴. این سؤال که «مراد از مقومین» در آیه شریفه «نحن جعلناها تذکره و متاعاً للمقومین» کدام است، سؤالی غلط است زیرا اولاً ترجمه آن قسمت از آیه که کلمه مقومین در آن آمده، بر عهده دانش آموزان نیست. ثانیاً حفظ معنای کلمات نیز بر عهده دانش آموزان نبوده و این موضوع در مقدمه کتاب درسی توضیح داده شده است.

۲۵. آیه شریفه «واعلموا أن الله غنی حمید» فقط بر این دلالت دارد که خداوند بی‌نیاز و ستوده است. البته بنا بر استدلال و توضیحات دیگر که در متن درس آمده، می‌دانیم که بی‌نیاز، یکی است و آن فقط خداست.

۲۶. آیه شریفه «و الله ما فی السموات و الأرض و الی الله ترجع الأمور» دلالت بر توحید در مالکیت دارد و این موضوع از کلمه «الله» به دست می‌آید که به معنای «برای خدا» و «مال خدا» است. قسمت آخر آیه (الی الله ترجع الأمور) فقط به منظور کامل شدن آیه آمده و مربوط به بازگشت امور به خداوند است.

۲۷. آیه شریفه «ولم یکن له شریک فی الملک» دلالت بر توحید در پادشاهی دارد که شاخه‌ای از توحید در ولایت است. اما چون این آیه در درس‌های مربوط به توحید نیامده و دانش آموزان با معنای مُلک آشنایی ندارند، طرح سؤال از آن غلط است.

۲۸. عبارت «تنها وجود مستقل و به خود متکی خداست» دلالت بر توحید ذاتی دارد.

۲۹. از شعرهایی که در متن درس آمده است باید به گونه‌ای سؤال طراحی نمود که فقط مربوط به کاربرد اصلی آن شعر در آن درس باشد. توضیح ادبی شعر یا سؤال از شاعر آن، ارتباط با درس دینی و قرآن ندارد و غلط است.

۳۰. آیه شریفه «فاعبدوه هذا صراط مستقیم» دلالت بر توحید عبادی دارد.

۳۱. آیه شریفه «اتخذوا أحبارهم و رهبانهم أرباباً من دون الله» از دیدگاه کسانی حکایت می‌کند که انسان‌ها را به جای خدا سرپرست و حاکم خود گرفته بودند و از آن‌ها اطاعت می‌کردند و در نتیجه، گرفتار شرک در عبادت شده بودند. این شرک، هم شامل شرک خفی و هم شرک جلی می‌شود و هم می‌تواند به شرک فردی و اجتماعی مربوط گردد. پس کافی است که بگوییم بیان کننده شرک در عبادت است. البته چون ترجمه قسمت اصلی این آیه بر عهده دانش آموزان نیست، بدون آوردن ترجمه آیه، نمی‌توان از آن سؤال طرح کرد.

۳۲. از آیه شریفه آل عمران، عبارت «إن الله ربی و ربکم» بر توحید در ربوبیت، که از شاخه‌های توحید افعالی است، دلالت دارد و عبارت «فاعبدوه هذا صراط مستقیم» بر توحید عبادی (عملی) دلالت دارد.

۳۳. آیه شریفه ۳۱ توبه، عبارت «و ما أمروا إلا لیعبدوا إلهاً واحداً» بر توحید عبادی دلالت دارد.

۳۴. عبارت «لا إله إلا الله» و «لا إله إلا هو»، گرچه ممکن است در آیات مختلف ناظر به یکی از اقسام توحید ذاتی یا توحید عبادی باشد، اما برای این که دانش آموز دچار خطا نشود، لازم است از همان عبارت کتاب درسی استفاده کنیم و بگوییم «این کلمه گرچه بر همه ابعاد توحید دلالت دارد، اما بیش از هر چیز ناظر بر توحید عملی و دعوت کننده به آن است.»

۳۵. عبارت «... أن اعبدوا الله و اجتنبوا الطاغوت...» دلالت بر توحید عبادی (عملی) دارد. و نفی کننده شرک در دو بُعد فردی و اجتماعی است.

۳۶. دلالت عبارت «و من یسلم وجهه الی الله...» بر توحید عبادی است. اما چون ترجمه عبارت بر عهده دانش آموزان نیست، بدون ذکر ترجمه، نمی‌توان از آن سؤال داد.

۳۷. در عبارت «خالق کل شیء فاعبدوه» قسمت اول دلالت بر توحید ذاتی دارد و قسمت دوم دلالت بر توحید عبادی. لازم به تذکر است که اعتقاد به این که جهان دارای یک اصل، یک مبدأ، یک علت یا یک خالق است، به معنای آن است که تنها یک ذات، آفریننده جهان است و دلالت بر توحید ذاتی دارد. اما ثنویون و اهل تثلیث که معتقدند دو یا سه ذات قدیم، آفریننده موجودات جهان هستند، گرفتار شرک ذاتی می‌باشند.

۳۸. عبارت «أن تقوموا لله مثنی و فرادی» دلالت بر توحید عملی (عبادی) دارد.

۳۹. عبارت «فاعبدوا الله» دلالت بر توحید عبادی (عملی) دارد.

۴۰. عبارت «لا تعبدوا الشیطان» مردم را از شرک در عبادت نهی می‌کند.

۴۱. آیه شریفه «و أن اعبدوننی» مردم را دعوت به توحید عبادی (عملی) می‌کند.

۴۲. آیه شریفه «لا إله إلا هو خالق کل شیء فاعبدوه» به سه عبارت «لا إله إلا هو»، «خالق کل شیء» و «فاعبدوه»، تجزیه می‌شود که در بندهای قبل دلالت آن‌ها بر هر کدام از اقسام توحید مشخص شده است.

۴۳. برخی از سؤالات، متکی به حفظ عین کلمات کتاب درسی است، نه مفهوم و محتوای آن. چنین سؤالاتی دانش آموزان را ملزم می‌کند که بکوشند عین عبارات کتاب را حفظ کنند تا از این راه تشخیص دهند که کدام گزینه درست است، مانند:

چگونه روابط فرهنگی و مناسبات اقتصادی جامعه به تعاون، توازن و انسجام می‌رسد و به جامعه‌ای زیبا تبدیل می‌شود؟ جامعه‌ای که...

(الف) در مسیر توحید حرکت کند.

(ب) دست ستمگران را کوتاه نماید.

(ج) به استعدادهای غریزی نائل شود.

(د) در مسیر فطرت حرکت کند.

در این آزمون، گزینه‌های «الف» و «د» هر دو درست است. زیرا حرکت در مسیر فطرت، همان حرکت در مسیر توحید است. اما چون در کتاب درسی یکی از عبارات آمده، دانش آموز فقط باید همان گزینه‌ای را انتخاب کند که عبارت کتاب در آن است.

آیه شریفه «ولم یکن له شریک فی الملک» دلالت بر شاخه‌ای از توحید در ولایت دارد. اما چون این آیه در درس‌های مربوط به توحید نیامده و دانش آموزان با معنای مُلک آشنایی ندارند، طرح سؤال از آن غلط است

